

Якубівська Юлія Євгенівна

*аспірант кафедри міжнародного менеджменту і маркетингу
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі*

**Теоретико-методологічні основи використання об'єктів інтелектуальної
власності: уніфікація національної системи з міжнародною практикою**

В статті розглянуто основні принципи використання та реалізації об'єктів інтелектуальної власності в глобальній системі, дано характеристику міжнародному та вітчизняному контексту інтелектуальної власності. На основі отриманих результатів сформульовано пропозиції по вдосконаленню процесу використання та реалізації об'єктів інтелектуальної власності в Україні.

Yuliya Yevhenivna Yakubivska

**Theoretically-methodological bases of intellectual property objects using: the
unification of national system with international practice**

The article is concerned with the main principles of intellectual property objects using and realization in the global system, although it is given an international and domestic intellectual property context characteristic. According to the results proposals for improvement of intellectual property objects using and realization process in Ukraine are formulated.

Фундаментальним елементом процесу глобалізації в системі міжнародних економічних відносин є інтелектуальна власність. Від ефективності її використання та реалізації залежить інноваційний та технологічний розвиток, саме тому дане поняття потребує детального дослідження.

Сучасні світові тенденції економічного розвитку характеризуються посиленням інтересу дослідників до таких понять, як глобалізація, інновації та науково-технічна діяльність, інтелектуальна власність та інтелектуалізація суспільства. Вагомий внесок у розробку методологічних аспектів та практичних рекомендацій зробили такі вчені як А.Гідденс, Ф.Махлуп,

П.Друкер, М.Роджерс, Д.Брандт, П.Велфенс, С.Деверадж, Р.Кохлі, В.Ландес, Р.Познер, Г.Беккер, Т.Стюарт, І.Росс та інші. На теренах колишнього СРСР процес вивчення процесу інтелектуалізації відбувався значно пізніше. Результати досліджень висвітлені у працях В.Потехіної, В.Базилевича, В.Ільїна, Г.Драпака, М.Янковського, І.Дахна, М.Вачевського, Ж.Поплавської, В.Поплавського, О.Корнєвої, А.Жарінової, С.Мосова, А.Дриночкіна, В.Багова, Е.Селезньова, А.Філіпенка, Г.Андрощука, А.Чернова, В.Олейко, С.Гордієнка, С.Куси, А.Кочеткової та інших вчених.

Для України категорія інтелектуальної власності є новим і водночас досить складним поняттям. Якщо за кордоном вона давно ефективно функціонує, несучи вагомий внесок в макроекономічні показники, то в нашій державі інтелектуальна власність є ще недостатньо вивченим об'єктом, роль і значення якого для України є неоднозначними та потребують детального вивчення із врахуванням зарубіжного досвіду.

На основі ґрунтовного опрацювання публікацій вищевказаних науковців можемо зробити висновок про безумовну науково-практичну значущість їхніх досліджень. Проте, вважаємо, що практика використання об'єктів інтелектуальної власності в Україні є недосконалою, має ряд суттєвих недоліків та потребує визначення шляхів їх вирішення з наукової точки зору.

Метою наукової статті є дослідження теоретико-методологічних основ використання об'єктів інтелектуальної власності на основі всебічного вивчення міжнародної практики, а також впровадження її у національну систему. Задля досягнення вищевказаної мети потребують вирішення наступні завдання:

- проаналізувати особливості об'єктів інтелектуальної власності в глобальному контексті;
- розтлумачити поняття інтелектуальної власності, об'єктів інтелектуальної власності, інтелектуальної діяльності;
- дослідити значення інтелектуальної власності для України;

- роз'яснити чинний міжнародний та вітчизняний інституційний контекст інтелектуальної власності;

- сформулювати висновки, в яких визначити напрямки удосконалення процесу використання та реалізації об'єктів інтелектуальної власності в Україні.

В соціально-економічному аспекті інтелектуальна власність розвивається під впливом тих чинників, основою яких є фактор науковості. Дане поняття є досить широким і його зміст характеризується рядом складних елементів, які дозволяють класифікувати те чи інше поняття, відносячи його до певної групи, класу.

Потенціал інтелектуальної власності трактується як складова частина економічного потенціалу для забезпечення інтенсифікації розвитку виробництва [1,с.19].

Останнім часом по відношенню до поняття інтелектуальної власності часто використовують таку рису, як комерціалізація. Остання, на думку В.Потехіної, являє собою перетворення результатів інтелектуальної діяльності на ринковий товар з метою одержання прибутку або іншої ринкової вигоди [2,с. 22]. Тобто інтелектуальна власність в такому значенні розглядається і як товар, і як капітал. Як зазначалося вище, інтелектуальна власність є різновидом нематеріальних активів, і тому може бути використана в господарській діяльності як товар. Водночас інтелектуальна власність є специфічним ресурсом, який містить в собі інформацію, знання, досвід, що можуть бути використані з метою отримання прибутку чи іншої вигоди. В цьому значенні інтелектуальна власність набуває рис капіталу. На думку В.Олейко, інтелектуальний капітал, як продукт інтелектуальної діяльності, є категорією, яка сприяє визнанню науки рушійною виробничою силою в умовах нової економіки [3,с. 45].

П.Друкер у своїй книзі "Innovation and Entrepreneurship" таким чином висловив свою думку щодо сучасного економічного розвитку та інтелектуалізації світового господарства: «...в зв'язку з тим, що метою

бізнесу є формування клієнта, він має дві та тільки одну функцію – маркетинг та інновації. Маркетинг та інновації створюють результат, все решта – це лише витрати» [4].

Роль інтелектуальної власності в глобальному контексті є досить суперечливою. Незважаючи на очевидний позитивний ефект, який отримують суб'єкти господарювання в результаті створення, обміну, впровадження, продажу та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, існує ряд досліджень, які показують парадокси ефективності. Економісти Деверадж та Кохлі вимірювали та аналізували віддачу від інвестицій в інформаційні технології. На думку авторів, капіталовкладення в інтелектуальні та інформаційні технології проявляються в досягненнях організації лише тоді, коли відповідні активи у відповідний час направлені у потрібне русло. Тобто витрати на інтелектуальні та інформаційні технології повинні перетворюватися у відповідні технологічні результати [5, с. 32]. Дане твердження означає, що просте залучення об'єктів інтелектуальної власності в господарський оборот не означає отримання економічної вигоди. Потрібен стратегічний підхід, оснований на аналізі сучасного стану розвитку, виявленні слабких та сильних сторін та прогнозуванні очікуваних результатів за умови залучення інтелектуальних активів. Доречним було б у такому випадку провести фундаментальний аналіз об'єкта дослідження.

Для того, щоб зрозуміти суть поняття інтелектуальної власності, спробуємо проаналізувати тлумачення, подані іншими вченими та нормативно-правовою базою. Інтелектуальною власністю, на думку В.Потехіної, є сукупність прав на нематеріальні активи, що є результатами інтелектуальної діяльності [2, с.21]. Дане тлумачення вимагає пояснення такого поняття як інтелектуальна діяльність. Остання, за словами В.Базилевича та В.Ільїна, це одна з форм життєдіяльності людини, сутнісна основа процесу створення інтелектуального продукту та відтворення інтелектуального капіталу, найпотужніша рушійна сила розвитку людської цивілізації. На думку вчених, результати інтелектуальної діяльності,

стосовно яких здійснюється правова охорона (які мають властивість обороноздатності) є об'єктами інтелектуальної власності [6,с. 417].

Дещо інше пояснення інтелектуальної діяльності подає нам В.Потехіна: «Інтелектуальна діяльність є кумулятивним процесом: її товари розповсюджуються вільно в просторі й часі та стають базою для створення нових інтелектуальних товарів» [2,с. 22].

З вищенаведених трактувань можемо зробити висновок, що інтелектуальна діяльність основною своєю метою має створення інтелектуального товару в результаті відтворення інтелектуального капіталу.

П.Цибульов та В.Чеботарьов зазначають, що інтелектуальна власність – це права на результати творчої праці [7,с. 8]. Зазначені результати характеризуються таким поняттям, як новизна, тобто щось, що не було створено раніше.

Досить влучним та лаконічним є тлумачення інтелектуальної власності С.Гордієнка: «Інтелектуальна власність – це матеріалізовані, чи нематеріальні нові знання, які належать юридичній чи фізичній особі» [8,с. 65].

Підсумовуючи вищенаведені трактування інтелектуальної власності, можемо зробити певний висновок. Інтелектуальна власність – це сукупність виключних прав особи на результати своєї творчої чи розумової діяльності, які охороняються законом та діють право її власнику на отримання прибутку або досягнення іншої економічної мети.

Сучасні економічні тенденції розвитку України на шляху інтеграції у світове співтовариство з усіма його ноу-хау дають нам чітке розуміння про наявність прогалин, що стримують цей розвиток. І причина такого – невідповідність інноваційного та інтелектуального рівня, відсталість технологій, відсутність досвідчених кадрів-спеціалістів у галузі інтелектуальної власності, відсутність державної підтримки та недосконалість нормативно-правової бази, а саме головне – недостатнє фінансування та підтримка з боку держави науково-технічних програм та

інноваційних проектів. Саме останній фактор і спричиняє «відтік умів» в країни Європи та Америки, де та чи інша інтелектуальна ідея має змогу на підтримку, фінансування, реалізацію та охорону. Фактором впливу на даний процес є наявність інтелектуального потенціалу. Останнім ми називаємо спроможність фірми забезпечувати свій науковий, технологічний та економічний розвиток шляхом ефективного набуття і використання ресурсів інформаційного і кваліфікаційного характеру [9,с. 256].

Визначальним показником в процесі характеристики значення та ролі інтелектуальної власності для України є розвиток інноваційної та науково-технічної діяльності. Проаналізуємо дані Державного комітету статистики України [10]:

Таблиця 1. Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів	у т.ч. маловідходні ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	675	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7

Як видно з табл.1., впровадження нових технологічних процесів на промислових підприємствах за період з 2003 по 2007 роки не зазнало суттєвих змін. А це означає застій інноваційного розвитку. Найвищий показник зафіксований у 2005 році, після чого він знову починає падати. Різко знизився рівень освоєння виробництва інноваційних видів продукції. Якщо у 2003 році він становив 7416, то у 2007 – 2526 найменувань. А це приблизно в три рази менше. Позитивні тенденції спостерігаються в освоєнні виробництва нових видів техніки, показник якого зріс у 2007 році а 171 одиницю порівняно з 2003 роком.

Аналіз рівня забезпечення України основними факторами виробництва і ефективність їх використання у порівнянні з шістьма економічно самими розвинутими країнами світу (США, Японія, Німеччина, Франція, Англія, Канада) засвідчує, що наша країна має досить високий рейтинг: по забезпеченості сільськогосподарським угіддям – третє місце, трудовими ресурсами – четверте місце, науковим потенціалом – третє місце [11,с. 39]. Як бачимо, можливості у нашої держави є, але вони не використовуються. Якщо в 1993 році Україна по рівню технологічного розвитку відносилась до 20-ти найбільш розвинутих країн, то сьогодні вона опинилася серед технологічно відсталих [12,с.16]. Україна має всі необхідні основи для розвитку інноваційно-інтелектуальної сфери. Для реалізації необхідна в першу чергу обґрунтована та раціональна підтримка зі сторони держави, а також іноземного партнера з його досвідом, знаннями та фінансовими можливостями.

Орієнтація України на інтелектуальний тип розвитку вимагає впровадження адекватної системи захисту, яка б відповідала міжнародним стандартам та надавала достатній рівень охорони об'єктів інтелектуальної власності. На думку В.Потехіної, становлення і розвиток системи охорони інтелектуальної власності в Україні характеризується поетапним розширенням сфери її регулюючої дії, зростаючою адаптацією до міжнародних норм регулювання, посиленням концентрації на тих об'єктах охорони, що зазнають найбільшого впливу новітніх технологій, розбудовою розгалуженої структури органів, що прямо чи опосередковано забезпечують діяльність у сфері інтелектуальної власності [2,с. 99].

Загалом, значення інтелектуальної власності для України, як для будь-якої іншої країни, виражається в динаміці основних показників об'єктів інтелектуальної власності (реєстрація заявок та видачі охоронних документів), у їх тенденціях. Зростаюча динаміка означає значимість та ефективність досліджуваних об'єктів. Підтвердженням цих слів є також ствердження В.Поплавського і Ж.Поплавської, що за світовим виміром

конкурентоспроможними є не ті, хто використовує найдешевші виробничі ресурси чи здійснює великомасштабні фінансові операції, а ті, хто безперервно вдосконалюється і впроваджує інновації [13,с.61].

На сучасному етапі свого розвитку Україна потребує впровадження науково-технічного продукту, інноваційного підходу та об'єктів інтелектуальної власності. При виході на глобальний ринок, прагнучи бути конкурентоздатною, кожна одиниця господарювання намагається показати свою першість. Світовий досвід показує, що результат від впровадження об'єктів інтелектуальної власності, комерціалізації та реалізації їх, може забезпечити суб'єкту господарювання значні переваги, серед яких: збільшення прибутків, престиж, ділова репутація, завоювання нових ринків, реалізація високоякісної продукції.

Інституційне забезпечення інтелектуальної власності на міжнародному та національному рівнях характеризуються наявністю відповідних складових елементів, функціональних складових та умов регулювання. Із розвитком науки і техніки все більшої уваги потребує контроль та охорона об'єктів інтелектуальної власності у глобальному контексті, що і зумовило створення шляхом підписання у 1967 році Стокгольмської конвенції Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ).

Інституційний контекст інтелектуальної власності в першу чергу характеризується наявністю органів управління (суб'єктів управління), якими і виступають провідні інститути, що займається діяльністю, пов'язаною з плануванням, контролем, захистом та іншими аспектами функціонування. Об'єктна сторона відносин у сфері інтелектуальної власності проявляється насамперед у наявності відповідних угод, що регулюють діяльність у даній галузі. Ми виділили основні суб'єктні та об'єктні елементи.

Під компетенцію ВОІВ, як центрального органу управління в системі інтелектуальної власності, підлягають усі відомі об'єкти інтелектуальної власності, їх охорона, умови комерціалізації та нормативно-правове забезпечення.

ВОІВ є центральним, але не єдиним органом, що регулює сферу інтелектуальної власності на міжнародному рівні.

А.Жарінова зазначає, що Угода ТРІПС є одним з прикладів міжнародного договору нового покоління, що надає правове закріплення тим змінам у житті міжнародного співтовариства, які сьогодні зазвичай іменують терміном «глобалізація», та віддзеркаленням процесів, що відбуваються [14].

В.Потехіна, підтримуючи позицію американського економіста С.Селла, зазначає, що підхід до охорони інтелектуальної власності, втілений в Угоді ТРІПС, є «меркантильним», бо запроваджує монополію власників на права інтелектуальної власності і підриває систему вільної конкуренції [2, 56]. Мається на увазі результативність централізованого впливу. Автор має рацію у своїх судженнях, адже монополістична позиція центру завдяки умовам експортно-імпоротної політики пригнічувала тогочасну периферію, чим не давала їм можливості бути конкурентноздатними. Основою Угоди ТРІПС є перевага інтересів приватних над публічними. Саме тому вона дала поштовх до розвитку приватного сектора.

В.Базилевич та В.Ільїн стверджують, що основне призначення Угоди ТРІПС – сприяння заохоченню технічних нововведень, передачі та поширення інновацій на основі взаємовигідного співробітництва виробників та споживачів інтелектуальних продуктів, гармонійне поєднання їх прав та обов'язків, підвищення соціально-економічного добробуту населення [6, с. 574].

Угода ТРІПС є універсальною та має глобальне значення. Таке твердження, на нашу думку, підтверджує той факт, що її учасниками є майже 150 країн світу, а також вона тісно пов'язана з іншими договорами у сфері інтелектуальної власності.

Центральним інститутом, що регулює відносини у сфері інтелектуальної власності є Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). Ця організація є міжурядовою в системі ООН зі штаб-квартирою у м. Женева (Швейцарія). ВОІВ має тісні зв'язки з Міжнародною організацією праці

(МОП), Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Міжнародною організацією із стандартизації (ISO), Світовою організацією торгівлі (СОТ). На нашу думку, до даного переліку також варто долучити Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк, зважаючи на зростаючу роль не лише захисту об'єктів інтелектуальної власності, але й їх комерціалізації.

Але все ж ми не можемо чітко провести аналіз впровадження, регулювання та охорони об'єктів інтелектуальної власності у високо розвинутих країнах світу, наприклад, США у вищеподаному прикладі, та перенести даний досвід і впровадити його у слаборозвинутих країнах, очікуючи ідентичних чи близьких результатів. Рівень економічного розвитку є основним фактором, що сприяє чи сповільнює впровадження інтелектуальної власності у господарський оборот, а рівень досконалості нормативно-правової бази, у свою чергу, впливає на охорону та захист інтелектуальної власності. Як стверджує В.Предборський, згубність застосування ліберальних моделей поведінки країн із перехідною економікою в глобалізованому світі виявляється в тому, що вони (моделі) є в основному для розвинутих країн засобом проникнення на ринки більш слабких конкурентів для вилучення їх національних ресурсів і перерозподілу їх національного доходу на свою користь [15,с. 168]. Дане твердження означає, що для ефективності реалізації макроекономічної стратегії необхідне відповідне вдосконалення нормативно-правової бази, її гармонізація із світовими стандартами.

Якщо розглядати вітчизняний інституційний контекст інтелектуальної власності, то з огляду на вступ України до Світової організації торгівлі, виникає необхідність ефективного захисту інтелектуальної власності, створення відповідних організаційних елементів, які б могли забезпечити реалізацію норм та запровадження стандартів інтелектуальної власності у національній системі.

В Україні протягом останніх десяти років прийнято ряд законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні, що, зокрема сприятиме доступу громадян та юридичних осіб до Інтернет-ресурсів (у тому числі і до зарубіжної патентної документації) та ефективному використанню їх можливостей для розвитку вітчизняної науки, освіти та культури [16].

Ми вважаємо, що центральним органом, який регулює створення, використання, захист інтелектуальної власності в Україні, є Державний департамент інтелектуальної власності. Водночас даний орган виконавчої влади регулює діяльність Державного підприємства (ДП) «Український інститут промислової власності», ДП «Українське агентство з авторського і суміжних прав», Інституту інтелектуальної власності та права та ряду інших.

На основі вище перелічених установ можемо зобразити інституційне забезпечення інтелектуальної власності на національному рівні:

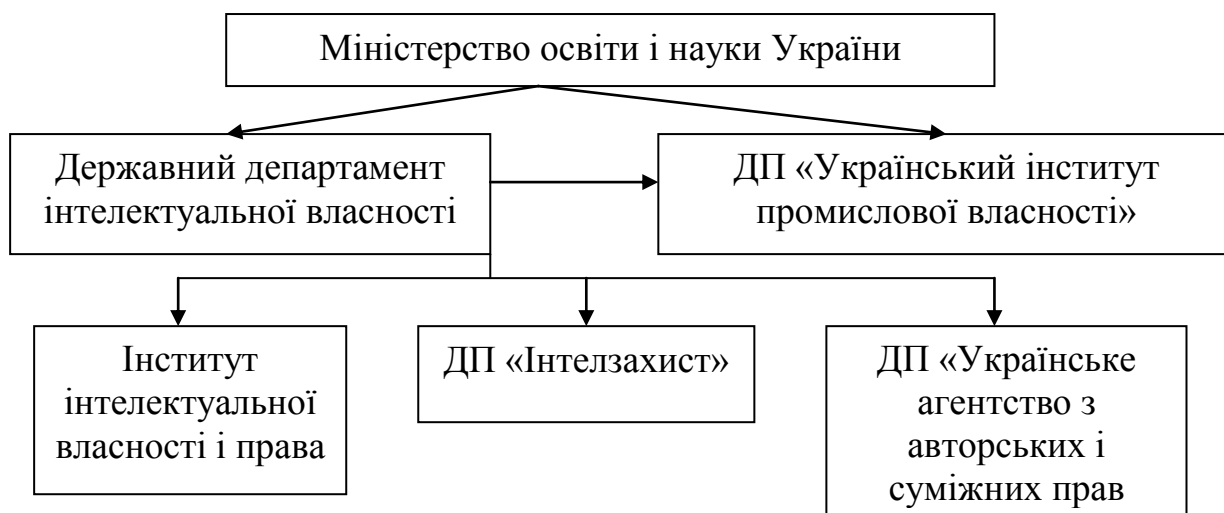

Рис.1. Інституційне забезпечення інтелектуальної власності на національному рівні України

В.Базилевич та В.Ільїн зазначають, що питаннями розвитку інтелектуальної власності в Україні займаються також такі громадські організації, як Всеукраїнська асоціація патентних повірених, Всеукраїнська асоціація інтелектуальної власності, Всеукраїнська асоціація авторського і суміжних прав.

суміжних прав, Товариство винахідників і раціоналізаторів України, Українська асоціація власників товарних знаків України тощо [6,с. 620].

Як бачимо, на даний час Україна перебуває на завершальному етапі формування інституційного забезпечення управління та охорони інтелектуальної власності на національному рівні. Основний акцент робиться на відповідність міжнародним нормам та стандартам, що відображається на організації установ, що регулюють процес інтелектуалізації та науково-технічного розвитку як на національному, так і на глобальному рівні.

Але досить доречно зазначає О.Давидюк, що створення нових технологій на первинному етапі повністю залежить від того, яким чином держава підтримуватиме їх втілення [17,с. 69]. Мається на увазі підтримка не лише процесу створення, але й вихід з продуктом на ринок. Для цього необхідною є ефективна підтримка інноваційної та науково-технічної діяльності з боку держави. Дана підтримка може виражатися як на правовому рівні, так і на економічному. В основному, це проявляється не лише у витратах на виконання науково-дослідних та наукових робіт, але й в чисельності виконавців даних робіт.

На даний час існує також досить складна проблема, пов'язана з функціонуванням інформаційного потоку в мережі Інтернет та зростаючою необхідністю захисту об'єктів інтелектуальної власності, що використовуються в новітніх технологіях. Сучасний стан захисту інтелектуальної власності характеризується відставанням національної системи в порівнянні з міжнародною. Одночасно потребує реформування і система міжнародної реєстрації об'єктів промислової власності. Як зазначає В.Потехіна, з кількох десятків зареєстрованих винаходів, торгових марок, промислових зразків і корисних моделей в Держаному департаменті інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України тільки близько двох десятків пройшли перереєстрацію в Європейському патентному відомстві та дістали визнання на міжнародному рівні [2,с. 105].

Отже, розглядаючи міжнародний та вітчизняний інституційні контексти інтелектуальної власності, можемо говорити про високий рівень та належну охорону першого та процес становлення та розвитку другого. Для досягнення відповідного рівня необхідною є в першу чергу нормативно-правова та фінансова підтримка держави. Хоча на даний час Україна і є учасником багатьох міжнародних угод та конвенцій у галузі інтелектуальної власності, є членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності, має власні інститути, що регулюють функціонування та охорону інтелектуальної власності, як на національному, так і на міжнародному рівнях, але основним недоліком є певна недооцінка значення об'єктів інтелектуальної власності для економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Вачевський М.В. Соціально-економічні аспекти використання інтелектуальної власності в сучасних умовах. –К.: ЦНЛ, -2004, -320 С.
2. Потехіна В. Інтелектуальна власність: Навч. пос. - Центр учбової літератури, 2008, - 414 с.
3. Олейко В. Інтелектуальний капітал: метрологічні аспекти// Інтелектуальна власність. – 2003. - №6. – С.43-46.
4. Питер Ф. Друкер. Бизнес и инновации. – С-П.: Вильямс, 2007. – 320 с.
5. Деверадж С., Кохли Р. Тайны ИТ: измерение отдачи от инвестиций в информационные технологии: - М.: Бук-пресс, 2006. – 192 с.
6. Базилевич Віктор Дмитрович, Ільїн Володимир Васильович. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку: монографія / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К. : Знання, 2008. — 687с. — (Серія "Київському національному університету імені Тараса Шевченка 175 років").
7. Цибульок П.М. Популярно про інтелектуальну власність: абетка/ За заг. ред.. к.е.н. М.В. Паладія. – К.: ТОВ «Альфа-Пік», 2004. – 56 с.

8. Гордієнко Сергій Георгійович. Забезпечення інтересів України у сфері захисту інтелектуальної власності: нормативно-правове регулювання: [монографія]. — К. : Скіф, 2008. — 248с.
9. Корнева О.В. Використання характеристик інтелектуального капіталу і інтелектуального потенціалу в управлінні підприємством// Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. Выпуск 31-3. – 2007.
10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України//www.ukrstat.gov.ua
- 11.Билоус А.А. Факторы повышения конкурентоспособности экономики Украины в условиях глобализации// Страны с переходной экономикой в условиях глобализации. Материалы VII Международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых, 26-28 марта 2008 г., Москва, экономический факультет Российского университета дружбы народов/ Отв. Ред. И.А. Айдрус. – М.: РУДН, 2008. - 734 с.
12. Поплавська Ж., Поплавський В. Інноваційний процес в Україні: реалії і можливості// Вісник НАН України. – 2003. - №6. – С.12-20.
13. Поплавська Ж., Поплавський В. Інтелектуальний капітал економіки знань// Вісник НАН України. – 2007. - №2.
14. Жарінова А.Г. Інтелектуальна власність – фундамент інноваційної моделі розвитку//
Урядовий кур'єр за 03.09.2008. - №162.
15. Предборський В. Тінізаційний потенціал глобальних відносин наднаціонального рівня та стратегія його обмеження// Підприємництво, господарство і право. – 2007. - №5. – С.167-172.
16. Кочеткова А.В. Національна та зарубіжна патентна документація: можливості доступу та використання// Винахідник та раціоналізатор. – 2008. - №4.
17. Давидюк О. Створення технологій: проблеми правового регулювання// Підприємництво, господарство і право. – 2007. - №5. – С.66-69.